

Verborgen verbintenissen van Delphine de Vigan

verwijzingen: De Geus 2019

Onderstaande tekst is geschreven door Dirk Walter, voormalig leraar Duits, adviseur en voorzitter van de onderwijsraad voor het vak Duits in de deelstaat Saarland. 2019 heeft hij voor het eerst een podcast geschreven over een boek dat genomineerd was voor de Euregio Literatuurprijs voor Scholieren. Vanwege de zeer positieve reacties heeft hij nu alle zes de genomineerde romans voor zijn rekening genomen. Hieronder geeft hij ideeën en suggesties voor het bespreken van de boeken met de leerlingen.

Waarde collega's,

We gaan nu over naar de roman **Verborgen verbintenissen** van Delphine de Vigan, een roman (het begrip is hier misschien enigszins discutabel, maar in dit verband zijn zulke genrekwesties niet van belang), een roman dus waarvan de receptie waarschijnlijk weinig problemen oplevert.

Dat is aan de ene kant het gevolg van de **handeling** - een leerling van twaalf die psychisch zwak in zijn schoenen staat, vlucht in de alcohol. De roman staat daardoor dichterbij de beleveniswereld van jongere lezers dan een thema dat alleen betrekking heeft op volwassenen.

Daar komen een reeks andere leesprikkels en de makkelijkere toegankelijkheid bij, die samen met de leerlingen kunnen worden ontdekt:

- Natuurlijk de **bepaalde omvang**,
- de **korte hoofdstukken**...
- ... met wisselende protagonisten, en daarmee ook het steeds **veranderende perspectief**. Dat vinden de leerlingen waarschijnlijk interessant, want elke figuur vertegenwoordigt **een ander probleem**, waardoor een permanent **wisselend spanningseffect** ontstaat.
- Wat de **voortgang van de handelingen** betreft, lopen de gebeurtenissen volkomen rechtlijnig en daarom makkelijk te volgen richting zelfmoord(poging) van Théo en de breuk van Cécile met William. In dat verband zou zelfs gebruik gemaakt kunnen

worden van H  l  nes uitspraak over de eierwekker, waarvan het getik weliswaar niet hoorbaar is, maar die op een bepaald moment onverbiddelijk afgaat.

- Het **begrip van de inhoud levert geen bijzonder probleem op**. Situaties en oorzaken zijn duidelijk zichtbaar. (Het andere uiterste zijn bijvoorbeeld de verhalen en romans van Kafka.)
- Dat correspondeert met de **taal van de roman**. Zelfs als de zinnen hier en daar complexer worden, zijn ze toch nooit gecompliceerd. Vaak zijn het paratactische reeksen en De Vigan gebruikt ook steeds weer onverwacht allerlei beknopte hoofdzinnen.
- Ook de **woordkeuze** levert bij het lezen geen speciale moeilijkheden op.

Kortom: het geheel is uitgesproken toegankelijk geschreven. Zo toegankelijk dat andere **specifieke vormgevingselementen** op het eerste gezicht waarschijnlijk helemaal niet worden waargenomen en afgeklopt op hun functie.

Neem bijvoorbeeld het verschil tussen **het hij- en het ik-perspectief**. Terwijl de twee vrouwen H  l  ne en Cécile hun ervaringen en gevoelens in de ik-vorm tot uitdrukking brengen, overheerst bij Théo en Mathis de hij-vorm. Wat zou daarvoor de reden kunnen zijn? Een mogelijke verklaring is dat voor De Vigan vrouwen eerder als identificatiefiguren in aanmerking komen dan jongens van twaalf. Het hij-perspectief bij de jongens is aan de andere kant ook weer logisch, want de stijl van een twaalfjarige imiteren en daarbij dezelfde inzichten bieden, zoals de schrijfster dat door middel van het auctoriale hij-perspectief kan doen, zou gemakkelijk kunstmatig kunnen overkomen. Bovendien zou Théo dan vanuit het hiernamaals moeten schrijven, of het slot zou - als hij in leven blijft - na zijn redding bewust open moeten blijven. Zulke overwegingen lijken voor Mathis niet aan de orde, want van alle vier personen is hij degene die het verst weg is. (Er bestaat inderdaad een **hiërarchie van personen**, die ook **kwantitatief** aantoonbaar is: H  l  ne en Théo krijgen allebei 11 hoofdstukken, Cécile 7 en Mathis 6.)

Wat waarschijnlijk ook als vanzelfsprekend zal worden waargenomen, zijn de **wisselende tijden**. Terwijl bij de twee vrouwen de verleden tijd overheerst, treffen we bij de jongens vaker de tegenwoordige tijd aan, wat in hun geval de functie heeft van het plastisch maken van situaties - ook dat kunnen we zien als een element van dramatisering. Natuurlijk geldt dat niet onbeperkt en de gebruikte tijden hebben ook nog andere functies, vooral als het gaat om reflectie en het veralgemenen van zaken komen bij

Hélène en Cécile passages in de tegenwoordige tijd voor; omgekeerd zien we bij de jongens de verleden tijd zodra er wordt teruggeblikt. Aan de andere kant is door de plastisch in de tegenwoordige tijd beschreven mishandeling door haar vader in het geval van Hèlene ook een dramatische terugblik mogelijk.

Wat de daarmee verbonden **vertelhouding** betreft, moeten we het volgende onderscheiden: de schrijfster neemt als boven de handeling staande vertelster (onafhankelijk van de gekozen tijd) een alwetende positie in, aangezien ze opgaat in de gedachtewereld van alle vier personen. De verleden tijd staat in het geval van de twee vrouwen los van de alwetende vertelhouding. Dat houdt vooral in dat voor hen niet alle gebeurtenissen al tot het verleden behoren, zoals dat anders bij ik-vertellingen vaak het geval is. De stemmen van Hélène en Cécile geven in de regel alleen het daarvóór gebeurde, respectievelijk de kennis van de betreffende situatie weer.

- In hoofdstuk 9 registreert Hélène de zwalkende manier van lopen van Théo, maar alles wat ze zegt is: *'Hij leek wel dronken'* (p. 60).
- In hoofdstuk 22 vermeldt Hélène dat onder de trap van de mensa een schuilplaats is ontdekt, maar ze legt daarbij geen link met de twee jongens.
- In hoofdstuk 31 is Céciles laatste zin: *'Stop, ik wil eruit!'* (p. 204); later, in hoofdstuk 34 ontdekt Mathis dan dat zijn klerkast is leeggehaald – zijn moeder heeft dus intussen voorzieningen getroffen om samen met hem haar echtgenoot William te verlaten.

Op die manier krijgen de hoofdstukken met Hélène en Cécile bijna het karakter van dagboeknotities, waarvan de aantrekkelijkheid in de kennisvoorsprong van de lezer ligt.

Dan gaan we nu over naar de **betekenis van de titel**. Dat is niet moeilijk. De Vigan geeft in haar proloog duidelijk de ambivalentie van het loyaliteitsbegrip aan als ze het heeft over 'vleugels keurslijf', over 'springplanken en loopgraven'. Inderdaad kent deze roman **positieve en negatieve loyaliteiten**, die bij een bespreking met elkaar geconfronteerd kunnen worden. Neem bijvoorbeeld Mathis' bezorgdheid over Théo. Als kind legde hij in zijn spelletje met de kiezelstenen de neiging aan de dag goed te willen zijn voor de zwakkeren. Hij liegt bijvoorbeeld tegen zijn moeder over het drinkgelag in het park, waar hij zijn vriend niet met de andere jongens alleen wilde laten. Aan het eind bedekt hij de ingestorte Théo met zijn donsjas en alarmeert hij Hélène telefonisch. Toch heeft zijn loyaliteit tegenover Théo ook een negatieve kant (daarover dadelijk meer).

Een ander positief voorbeeld is Héléne's collega Frédéric, die haar steeds helpt bij haar werk en met raad en daad ter zijde staat, maar hij wil geen verhouding met haar, omdat hij zijn zieke vrouw niet in de steek wil laten.

Voor de rest overweegt de negatieve loyaliteitsvariant. Dat heeft soms noodlottige gevolgen:

- Théo verzwijgt tegenover zijn moeder dat zijn vader zichzelf verwaarloost, want hij is bang dat ze hem dan misschien het zorgrecht zal laten ontzeggen. Blijkbaar wil hij contact blijven houden met zijn vader. Daarmee versterkt zich echter zijn innerlijke verscheurdheid die hem naar de fles doet grijpen.
- Mathis blijft achter Théo staan door tegenover zijn moeder en Héléne te verzwijgen wat er met zijn vriend aan de hand is, waardoor hij een kans op diens redding verijdt.
- Héléne heeft als kind en jong meisje verschrikkelijk geleden onder de sadistische mishandelingen door haar vader, maar ze heeft hem niet verraden. Ze heeft het feitelijk over zichzelf als ze later zegt: *'Ik weet dat kinderen hun ouders in bescherming nemen en hoe zo'n stil verbond tot hun dood kan leiden.'* (p. 169) Maar in feite loopt ze met die woorden vooruit op het lot dat Théo treft.
- Cécile is in haar huwelijk lang loyaal gebleven aan haar man. Bij haar therapeut noemt ze zichzelf kritisch 'medeplichtig' (p. 127/128), bijvoorbeeld wanneer ze samen optreden in gezelschap. Maar William demonstreert tegenover haar niet dezelfde loyaliteit; eigenlijk geneert hij zich voor haar.

Onder invloed van de ongezonde situatie van het huwelijk demonstreert ze in haar zelfgesprekken een soort gespleten persoonlijkheid – kenmerkend is dat die zelfgesprekken beginnen vlak voordat ze de kwalijke bijdragen in het blog van haar man ontdekt. Ten slotte laat ze haar loyaliteit varen en wil ze weg uit het huwelijk (p. 204). Iets vergelijkbaars overkwam haar als meisje ook al eens in de auto van haar ouders (p. 69). Destijds was het duidelijk dat ze haar gezin zou verlaten. Want net als Héléne gaat ook Cécile gebukt onder haar slechte ervaringen. Haar vader was alcoholicus en zij leed onder zijn gedrag en onder de tolerantie van haar familie.

Cécile is dus degene die het duidelijkst een *ongezonde* loyaliteit aan de dag legt. Het duidelijkst wordt dat wanneer ze William op een avond tijdens een zakendiner duidelijk lik op stuk geeft en het gezelschap gewoon de rug toekeert.

Ook Hélène deinst niet terug voor zo'n drastisch afscheid van haar valse – in haar geval collegiale – loyaliteit wanneer ze de sportlerares ter verantwoording roept, die Théo vernederd heeft. Ze geeft haar zelfs ten overstaan van de andere kinderen een draai om de oren.

Maar over het geheel genomen lijkt me **de op Cécile betrokken handeling een belangrijke reden dat de titel van de roman niet gewoon *Théo* luidt.**

Tot nu toe hebben we vastgesteld dat de roman uitgesproken duidelijke lijnen heeft. De handeling is doelgericht en deels dramatisch, maar zonder dat reflectie en terugblikken worden verwaarloosd. *Enkele* critici vonden dat te gladjes en te geroutineerd. Ook kritiseerden ze dat in de roman alles zo overduidelijk wordt uitgesproken, dat er geen subtekst en geen verdergaande interpretatieprikkel bestaan en wat Cécile doet niet meer is dan een modieus actualiserend toevoegsel. Verreweg de meeste Duitstalige recensies zijn daarentegen enthousiast tot euforisch: steeds weer komen we adjectieven tegen als empathisch, authentiek, nauwkeurig, meedogenloos, spijkerhard, heel pakkend, beklemmend, en ook de formule 'grote literatuur in klein bestek' ontbreekt niet. Het kan zijn dat dat komt door de prominente positie van de schrijfster, maar vermoedelijk heeft het ook te maken met kenmerken die we tot nu toe nog niet belicht hebben.

Tenslotte hebben we hier te maken met een roman waarin de psyche van de personen, hun gevoelens en reflecties, kortom, **het psychologische, een dominante rol speelt.** En dat kan De Vigan. Het is bijvoorbeeld opvallend hoe pregnant en aanschouwelijk ze binnen- en buitenkant verbindt, hoe het geestelijke weerspiegelt in het lichamelijke. Laat ik een paar voorbeelden geven.

- Meteen in het eerste hoofdstuk wordt de nauwe relatie tussen Théo en Mathis door Hélène als volgt beschreven:

'Ik hou ze door het raam in de gaten als ze in de pauze op het schoolplein zijn, ze vormen een schuwe twee-eenheid, een soort kwal die ineenkrimpt zodra er iemand in de buurt komt en ontspant als het gevaar geweken is. (p. 9)

- Théo reageert op de scheldwoorden van zijn moeder aan het adres van zijn vader met tinnitus:

„Zijn schriële lijf wordt doorzeefd met woorden (...). De woorden maken hem kapot, het is een ultrasone trilling (...) De eerste nacht dat hij weer bij zijn moeder is zordt hij wakker van een schrill geluid op de achtergrond. Het is een hoge toon, een aanhoudend gefluit dat uit hemzelf blijkt te komen. (...) Als het eindelijk ophoudt, kan hij de slaap niet meer vatten.’ (p.24/25)

- Over de spijt van Théo dat de verdoovende werking van de alcohol minder wordt, staat er:

„Hij zoekt in zichzelf naar een spoor van die verdooving. Hij wou dat hij het effect van de alcohol weer in zijn benen kon voelen, dat trage, dat versufte, al was het maar een heel klein beetje, maar er is niets meer van over. Hij is zijn pantser kwijt. In de koude winterlucht heeft hij alles uitgewasemd. Hij is weer dat kind geworden dat hij verafschuwt (...)’ (p. 74)

- De reactie van de moeder op Théo’s thuiskomst na een week bij zijn vader geeft fraai weer wat het woord lichaamstaal inhoudt:

„Hij zou de bescherming van zijn moeders armen willen zoeken, zich door haar vertrouwde geur tot rust willen laten brengen. Maar altijd wordt hij afgeweerd door haar kaarsrechte rug, de armen stijf langs haar lichaam, de gespannen nek, haar afgemeten, vlugge gebaren. Ze is niet in staat om hem een zoen te geven, ze heeft moeite om hem aan te kijken, ze kan maar aan één ding denke: dat ze de zoon die van de duivel is teruggekomen in haar territorium moet toelaten.’ (p. 144)

- Soms komt het ook heel summier tot uitdrukking, bijvoorbeeld als Hélène gehoor geeft aan de eis van haar collega zich te verontschuldigen: *‘Je had haar triomfantelijke grijnslachje moeten zien.’ (P.117)*

Bij Cécile is het meer de psychologische reflectie, vooral als het gaat om de samenzweerderige loyaliteit binnen het huwelijk:

„Ja, we zijn criminelen. Waarschijnlijk. Als je het zo bekijkt. We sluiten doorlopend deals en compromissen, we doen concessies, we beschermen ons kroost, we houden ons aan de wetten van de clan, we schipperen, we bekokstoven onze plannetjes. Maar voor hoelang? Hoelang kunnen we de medeplichtige blijven van de ander? Hoelang moeten we hem volgen, hem beschermen, hem dekken en hem zelfs een alibi verschaffen” (p. 130)

Voorafgaande aan dit citaat werd al uitvoerig nagedacht over de raadselachtigheid van de ander in een paarrelatie. Ook die passage zit vol met verstandige inzichten, maar soms leest het als psychologenproza:

„(...) een deel van de ander ontgaat ons zonder meer, want de ander is een mysterieus wezen dat zijn eigen geheimen heeft en een ondoorgrondelijke en kwetsbare ziel verbergt. De ander houdt het kind in zichzelf, zijn geheime kwetsuren verborgen (...); de ander moet net als iedereen aan zichzelf werken, het optimale uit zichzelf zien te halen’ (p. 124)

Je hebt het gevoel dat de schrijfster zichzelf met haar inzichten en bekentenissen zo sterk op de voorgrond plaatst dat het haar alleen nog maar om de ‘boodschap’ lijkt te gaan, en daar ligt voor mij een zwak punt van de roman.

Wat is die ‘**boodschap**’? Volgens mij tweeërlei:

Aan de ene kant het dringende **beroep om te blijven kijken**, je ogen niet te sluiten voor gezinssituaties waarin kinderen tot wanhoop worden gedreven (zo zagen ook veel critici het).

Aan de andere kant gaat het volgens mij om de feministische boodschap van **emancipatie van mannelijke dominantie**. En op dat punt is Delphine de Vigan mijns inziens te oppervlakkig, want met uitzondering van de zachtmoedige, verstandige Frédéric (er is altijd een gunstige uitzondering), die in het geval van Théo echter de plank mislaat en in alles een zwakte van Hélène ziet, hebben we overwegend te maken met negatieve mannelijke types: de ontrouwe, de mislukkeling, de drinker, de arrogante cynicus en de brute sadist.

Als het gaat om de voorgeschiedenis van de personen ziet dat er dan als volgt uit:

- Théo’s vader had een verhouding, waardoor zijn huwelijk stukliep, zijn vrouw bleef verbitterd en vervuld van haat achter. Nadat de nieuwe relatie voorbij is en hij zijn baan is kwijtgeraakt, raakt hij tot groot verdriet van zijn kind steeds verder aan lagerwal.
- Céciles vader was alcoholicus, zijn lethargie en rituele woedeuitbarstingen voor de tv verlamden het hele gezin.
- Hélénes vader mishandelde zijn dochter als kind en jong meisje en trapte haar ten slotte zo hard in haar onderlichaam dat ze geen kinderen meer kan krijgen.

- Omdat ze geen kinderen kan krijgen, werd H el ne jaren geleden door een vriend verlaten. Erger nog: *'Nu blijft hij elke avond zo lang mogelijk op kantoor om zo laat mogelijk naar huis te gaan en de zijne niet te hoeven zien.'* (P.168)

En in de actuele handeling...

- ...ontpopt Céciles William zich als een cynische, van haat vervulde blogger van de meest vulgaire soort. De inhoud van zijn uitlatingen is *'racistisch, antisemitisch, homofob en seksistisch.'* (p. 108) Met andere woorden alles wat je tegenwoordig met zo'n halvegare associeert.

We worden hier geconfronteerd met liefst drie zwaar getraumatiseerde mensen en **mogen ons afvragen of het niet een tandje minder had gekund en de schrijfster niet wat dichter bij de dagelijkse realiteit had kunnen blijven.**

Ook dat haar vader H el ne meteen met *'hoge werkschoenen met stevige ronde neuzen'* (p. 33) trapt en dat haar moeder zelfs bij deze extreme mishandeling de andere kant opkijkt, is een grote psycho- en sociaalpathologische uitzondering. Ook is nogal verwonderlijk dat William de inhoud van zijn blog voor Cécile verbergt, maar wel in haar bijzijn precies die mentaliteit demonstreert door zich met de aanwezige mannen over een vrouw te amuseren die in een hachelijke situatie *'in haar broek doet'* (p. 157). Maar dat Cécile dan met keiharde woorden 's avonds tegen het mannenclubje in het geweer komt en plompverloren wegloopt zonder dat het bij de ijdele William een reactie oproept, is alles bij elkaar nog verrassender, om niet te zeggen onwaarschijnlijker.

Zulke overdrijvingen glijden vaak af naar het **melodramatische**. Dat is vooral het geval bij H el ne, omdat Théo's toestand haar niet met rust laat: elke nacht wordt ze *'snakkend naar adem'* (p. 59) wakker; toen ze Théo de klas in zag komen *'sloeg mijn hart over'* (p. 60); als het om zijn onzekere manier van lopen gaat, staat er *'Het sneed me door de ziel'* (p. 60), en ten slotte: *'Ik voelde de paniek in me oplaaien (...) het lukte me niet om weer rustig te worden, op adem te komen'* (p. 60). Des te verwonderlijker is het dat bij haar geen alarmbellen afgaan wanneer ze ten slotte in Théo's biologierwerkstuk een in een maag getekend doodshoofd ontdekt en niet om nader onderzoek vraagt. De schoolleiding zou dat deze keer moeilijk kunnen negeren, meen ik op grond van mijn eigen schoolervaring te kunnen zeggen.

Is het daarom een mislukt boek? Ik denk van niet, daarvoor zitten er te veel goede dingen in. Alleen vind ik het oordeel 'grote literatuur in klein bestek' overtrokken. Slechts in een enkel geval tref ik in de recensies kritische kanttekeningen aan zoals ik die hier ter sprake breng. Zoals ik al zei: de besprekingen waren overwegend euforisch. Het lijkt me daarom dat ook de meeste leerlingen zich niet zullen storen aan wat ik oppervlakkig en melodramatisch vind en dat ze geboeid zullen zijn door de meeslepende handeling.

Aan de andere kant moeten we er ook rekening mee houden dat de overheersende somberheid van het boek op sommige leerlingen een beklemmend en remmend effect kan hebben. Bij Slimani had ik het over een soort donkere wolk die boven de handeling hing – hier lijkt die wolk mij nog donkerder. Alleen is dat geen echt literair criterium.

*Deze tekst is geschreven in het kader van de Euregio literatuurprijs voor scholieren 2022.
Tekst: Dirk Walter; vertaling: Gerrit Bussink*